

<http://dx.doi.org/10.16926/pe.2019.12.12>

Kinga LISOWSKA

<https://orcid.org/0000-0002-8404-4363>

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Kontakt: kinga.lisowska@uwm.edu.pl

Jak cytować [how to cite]: Lisowska, K. (2019). Gwara a tożsamość kulturowa przedszkolaków – na przykładzie placówek przedszkolnych z terenu województwa warmińsko-mazurskiego. *Podstawy Edukacji. Język w edukacji – edukacja językowa*, 12, 155–168.

Gwara a tożsamość kulturowa przedszkolaków – na przykładzie placówek przedszkolnych z terenu województwa warmińsko-mazurskiego

Streszczenie

W artykule poruszyłam problem kształtowania tożsamości kulturowej poprzez działania edukacyjne przedszkoli samorządowych z terenu województwa warmińsko-mazurskiego. Przedstawiłam formy wykorzystania gwary warmińskiej i mazurskiej w pracy przedszkoli. Treści zamieszczone w pracy są wynikiem analizy statutów, koncepcji pracy oraz rocznych planów pracy przedszkoli z Warmii i Mazur za lata 2012–2017. W badaniach posłużyłam się strategią jakościową, metodą zbierania danych w postaci przeszukiwania źródeł wtórnych. Dokonałam analizy materiałów pochodzących ze 100 placówek samorządowych, narosłych w toku ich działalności w latach 2012–2017. Źródła pochodzą przede wszystkim z powiatu olsztyńskiego oraz częściowo z mrągowskiego i giżyckiego. Działania edukacyjne prowadzone przy wykorzystaniu gwary warmińskiej i mazurskiej prowadzą do kształtowania tożsamości kulturowej wśród przedszkolaków poprzez zakorzenienie terytorialne, historyczne i kulturowe.

Słowa kluczowe: gwara, tożsamość kulturowa, Warmia i Mazury, edukacja przedszkolna.

Wprowadzenie

W dyskusji nad znaczeniem pojęcia tożsamość spotykamy się z wieloma stanowiskami teoretyczno-metodologicznymi. Tożsamość w ujęciu socjologicznym to kategoria społeczna definiowana przede wszystkim jako możliwość identyfi-

kacji okazywana sobie oraz innym jednostkom (Odoj, 2007). W takim kontekście znaczeniowym wyróżniamy tożsamość osobistą oraz grupową. Osobista odnosi się do poczucia unikalności i odrębności własnych cech powstałych w toku życia i interakcji z innymi, a zbiorowa związana jest ze świadomością przynależności i podobieństwa do określonej grupy i kategorii społecznej.

Za jedną z podstawowych form tożsamości zbiorowej uważa się tożsamość kulturową definiowaną przez badaczy naukowych wielorako. Na potrzeby niniejszego wywodu posłużę się pojęciem tożsamości kulturowej rozumianej jako poczucie zakorzenienia, tzn. występowania w jednostce i w grupie świadomości posiadania swojego miejsca w świecie (Melchior, 1990). Określenie bowiem tożsamości „Ja” zależne jest od odnalezienia związku z konkretnym terytorium przestrzennym, a także kulturowym oraz historycznym. Jest to uzyskiwanie odpowiedzi na pytania: „Kim jestem” oraz „Skąd jestem” (Melchior, 1990). Wiedza o własnych korzeniach związana jest nierozzerwalnie z zagadnieniem dziedzictwa kulturowego. W ten sposób kształtowanie tożsamości kulturowej odnosi się do utrzymania trwałych wartości, znaczeń, wzorów i zachowań oraz nowych osiągnięć i nowych wartości (Świątkiewicz, 1991).

Wyżej postawiona teza badawcza posłuży do analizy problemu kształtowania tożsamości kulturowej poprzez działania edukacyjne przedszkoli samorządowych z terenu województwa warmińsko-mazurskiego. Przedstawię zatem formy wykorzystania gwary warmińskiej i mazurskiej w pracy przedszkoli. Treści zamieszczone w artykule są wynikiem analizy statutów, koncepcji pracy oraz rocznych planów pracy samorządowych przedszkoli z Warmii i Mazur za lata 2012–2017. W tym celu użyłam strategii jakościowej, metody zbierania danych w postaci przeszukiwania źródeł wtórnych, określanych jako materialne ślady ludzkiej działalności tzn. zbiorów danych zastanych przez badacza. W opracowaniu danych natomiast skupiłam się na analizie treści (Rubacha, 2008). Badania realizowane są przeze mnie cyklicznie w przedszkolach i szkołach publicznych z terenu województwa warmińsko-mazurskiego. Polegają przede wszystkim na gromadzeniu i analizie zastanych źródeł wtórnych. W roku szkolnym 2016/2017 funkcjonowały na Warmii i Mazurach: 364 placówki przedszkolne oraz 172 szkoły podstawowe. Dokonałam analizy statutów, programów oraz koncepcji pracy przedszkoli samorządowych (w liczbie 100) za lata 2012–2017. Materiał pochodzi przede wszystkim z powiatu olsztyńskiego oraz częściowo z mrągowskiego i giżyckiego.

1. Gwara warmińska i mazurska

Obecny obszar województwa warmińsko-mazurskiego obejmuje przede wszystkim dwie główne krainy historyczne: Mazury i Warmię. Historia tych ziem, tradycja i kultura społeczności rodzimej przez stulecia ukształtowała mate-

rialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe przekazywane dzisiaj kolejnym pokoleniom. Wśród symboli i wzorów regionalnych odnajdziemy język ludności zamieszkującej niegdyś te tereny, który dzisiaj identyfikowany jest w postaci gwary mazurskiej i gwary warmińskiej. Stanowi on jeden z czynników wykorzystywany w kształtowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców województwa warmińsko-mazurskiego poprzez zakorzenienie w historii i tradycji tych ziem.

Powstanie gwary mazurskiej związane jest z dziejami osadnictwa na ziemiach pruskich zapoczątkowanego w XII w. Za Mazurów uznaje, się od I połowy XIX w., mieszkańców południowych Prus Wschodnich będących potomkami polskiej ludności, która w kilku falach osadniczych zasiedliła południową i częściowo wschodnią połać Prus Książęcych. Mazurzy przez wieki ulegli wymieszaniu z zamieszkującą tutaj również ludnością pruską, kolonistami z Rzeszy Niemieckiej oraz pozostałych państw Europy Zachodniej (Toeppen, 1998). Stanowili oni przede wszystkim społeczność wiejską z niewielką ilością ludności z cienkiej warstwy inteligenckiej (Toeppen, 1998). Przez prawie cały XIX w. nie mieli zwyczaju ani potrzeby utrwalania postaw narodowych oraz nie potrafili określić własnej świadomości narodowej. Sytuację tą zmieniły polskie ruchy narodowościowe, które uaktywniły się na przełomie XIX/XX w. (Jasiński, 1994).

W gwarze mazurskiej odnajdziemy wyraźny wpływ języka niemieckiego w warstwie leksykalnej np. „jo” – „tak”, „zoga” – „piła”, „rejza” – „podróż” oraz syntaktycznej np. „ón je ale zielgi”, zamiast polskiego „ale on jest wielki”; „sztery dwadzieścia” zamiast „dwadzieścia cztery” (Szatkowski, 2016). W jej podstawie zauważalne są także te same cechy, co w etnolekcie kurpiowskim, typowe dla tzw. mazurzenia np. $\dot{z} \rightarrow z$, $sz \rightarrow s$, $cz \rightarrow c$. Oprócz tego asynchroniczna wymowa spółgłosek tzn. b', p', f', w' – bj/bź, pj/pś, fj/fś, wj/wź/ź oraz zamiana ja-, ra- w je- i re- etc. Gdzieniegdzie odnajdziemy ślady przenikania języka pruskiego w postaci takich słów jak: kadyk” – „jałowiec”, „pedy” – „nosidła do noszenia wiader z wodą” (Szatkowski, 2016). Gwara mazurska funkcjonowała jeszcze na początku XX w. Świadczą o tym dane ze spisu sporządzonego w 1910 r., według których tylko i wyłącznie po niemiecku mówiło 29% społeczeństwa w powiecie szczycieńskim, 32% w powiecie jańsborskim (piskim), 33% w powiecie niborskim (nidzickim), ok. 58% w powiecie ostródzkim i ok. 64% w powiatach oleckim i leckim (giżyckim) (Szatkowski, 2016). Proces zamierania gwary nastąpił po I wojnie światowej i był wynikiem realizacji polityki nazistowskiej wobec młodego pokolenia mieszkańców terenów niemieckich. Nieznajomość języka niemieckiego uniemożliwiała awans zawodowy i społeczny. Po II wojnie światowej gwarę mazurską z silną naleciałością niemiecką traktowano jako przejaw solidaryzmu z Niemcami. Starsze społeczeństwo zaś znające język mazurski w dużej mierze zostało wysiedlone z terenu byłych Prus Wschodnich (Szatkowski, 2016).

Gwara warmińska natomiast związana jest z historią katolickiej ludności południowej Warmii, która ten teren zasiedlała począwszy od XIII/XIV w. Jako

pierwsi pojawili się koloniści niemieccy głównie z Turynгии i Górnej Saksonii, z obszaru gwar środkowo niemieckich (Lewandowska, 2018). Następnie rozpoczęło się osadnictwo polskie, które stanowiło proces migracji ludność w głąb państwa krzyżackiego. Zdaniem Stanisława Dubisza jest to początek kształtowania się gwar ostródzko-warمیńsko-mazurskich (Dubisz, 1978). Następnie w wyniku wojny trzynastoletniej na Warmię masowo przybywała ludność mazowiecka (Lewandowska, 2018). Od II pokoju toruńskiego aż do 1772 r. ta część dzisiejszego województwa warمیńsko-mazurskiego znajdowała się w Prusach Królewskich należących do Polski oraz w tzw. dominium warمیńskim (państwie biskupim) (Achremczyk, 2000). Po I rozbiórce Polski Warmia została przyłączona do Prus Wschodnich i poddana sekularyzacji. Społeczeństwo pod względem językowym i etnicznym dzieliło się przede wszystkim na polskich i niemieckich Warmiaków. Większość ludności deklarowała pochodzenie niemieckie. Polskie natomiast przypisywano mieszkańcom powiatu olsztyńskiego i południowej części reszelskiego (Achremczyk, 1997). Do końca XVIII w., szczególnie na terenie wiejskim, modlono się i śpiewano po polsku. W XIX w. rozpoczął się proces cofania języka polskiego wywołany przenikaniem się wielu kultur i asymilacji społeczeństwa polskiego i niemieckiego. W tym okresie na Warmii osiedliło się wielu Niemców tzn. urzędników, nauczycieli i wojskowych, którzy z czasem zaczęli uważać się za Warmiaków (Achremczyk, 1997).

Gwara warمیńska powstała zatem w wyniku nakładania się na siebie języka starobałtyjskiego (pruskiego), języka osadników niemieckich i polskich, staropolszczyzny powszechnej na tych ziemiach w okresie nowożytnym oraz XIX-wiecznej germanizacji (Lewandowska, 2018). Ukształtowała się jako potoczna mowa ludu warمیńskiego i była używana przede wszystkim w środowisku domowym. W wieku XIX i w pierwszej połowie XX w. w południowej Warmii gwarą mówili zarówno Polacy, jak i Niemcy. Na obszarze północnym funkcjonował przede wszystkim język niemiecki. Zanikanie gwary warمیńskiej w latach siedemdziesiątych ubiegłego stulecia związane jest z niesprzyjającą sytuacją polityczno-społeczną prowadzoną przez rząd pruski, a potem nazistowski. 16 marca 2016 r. gwara warمیńska została wpisana na listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO (Lewandowska, 2018).

Badaniami nad gwarą warمیńską i mazurską, jej popularyzacją oraz utrwaleniem zajęto się już w okresie PRL. Obecnie wiele wydawnictw i ustaleń naukowych wykorzystywanych jest w przekazywaniu tej części dziedzictwa niematerialnego młodemu pokoleniu począwszy od edukacji przedszkolnej. W działaniach Urzędu Marszałkowskiego Województwa Warمیńsko-Mazurskiego oraz w strategii rozwoju województwa szczególne bowiem miejsce zajmuje ochrona dziedzictwa kulturowego regionu, a także kształtowanie tożsamości kulturowej mieszkańców Warmii i Mazur (Regionalny Program, 2014).

2. Wykorzystanie gwary w kształtowaniu tożsamości kulturowej

Zainteresowanie gwarą warmińską i mazurską nie słabnie od II połowy XX w. Niestety jak do tej pory nie udało się wprowadzić jej na stałe do edukacji przedszkolnej i szkolnej. Wydane w 1995 r. rozporządzenie Ministerstwa Edukacji pt. *Dziedzictwo kulturowe w regionie. Założenia programowe* rozpoczęło wieloletni proces formowania programów edukacyjnych z zakresu historii i kultury regionu, w których w dowolny sposób wykorzystuje się wzory i symbole regionalne. W myśl dokumentu należało realizować „pochodzenie i znaczenie słów (etymologia) – zastępujące kroniki i uzupełniające archeologię i historię; nazwa regionu, jego części składowych oraz nazwy miejscowe – miast, osiedli, wsi, przysiółków, pól, łąk, lasów, wód i gór o charakterystycznych elementach krajobrazu, a także nazwiska, imiona miejscowe; wpływ języka literackiego i języków sąsiadów na gwarę autochtonów, okresy rozwojowe gwary bądź dialektu; słownictwo gwarowe w języku literackim” (Bednarek, 1999, s. 15). Po 1999 r. w edukacji początkowej wprowadzono także program między-przedmiotowy pod nazwą *Edukacja regionalna*, który po 2009 r. włączono do ścieżek podstawy programowej (Lewandowska, 2018).

W oparciu o kolejne rozporządzenia nie rozstrzygnięto kwestii form i metod pracy z historią, tradycją oraz kulturą regionalną. *Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego z 2008 r.* z późniejszymi zmianami z 2012 r., za cel wychowania formułowała kształtowanie odpowiednich zachowań społecznych, a także poczucia przynależności do określonego środowiska społecznego. Szczególnie ostatnia część tego zapisu konstytuowała działania w zakresie tożsamości kulturowej w perspektywie zakorzenienia na danym obszarze historyczno-kulturowym. Dopiero w rozporządzenie Ministra Edukacji z 2014 r. stwierdzono, że w placówkach przedszkolnych powinno umożliwiać się dzieciom, należącym do mniejszości etnicznych, narodowych i społeczności posiadających odmienny język, pielęgnowanie ich odrębności kulturowej. Wprowadzono także do wychowania przedszkolnego język regionalny i etniczny, co w kontekście podtrzymywania dziedzictwa regionalnego miało ogromne znaczenie. Pozwoliło to w znacznym stopniu wzbogacić program wychowania przedszkolnego o znamiona regionalizmu, kultury i historii społeczności lokalnej. Ponadto w szczegółowym opisie obszarów programowych pojawiło się stwierdzenie, iż dziecko kończące edukację przedszkolną wie, do jakiej wspólnoty narodowej, etnicznej lub językowej należy oraz zna godło swojej wspólnoty narodowej, etnicznej i językowej (Rozporządzenie, 2014). Zapis w podstawie programowej otworzył drzwi do realizacji edukacji regionalnej w wychowaniu przedszkolnym. Pozwolił na wykorzystanie dziedzictwa historycznego i kulturowego w formowaniu świadomości regionalnej i poczucia wspólnoty kulturowej. Niestety kolejna nowelizacja podstawy programowej

z 2017 r. rozbiła kształtowanie tożsamości kulturowej na poszczególne ścieżki edukacyjne, takie jak: społeczno-historyczna, muzyczna i przyrodnicza.

Na podstawie przytoczonych powyżej rozporządzeń, nauczyciele wychowania przedszkolnego z terenu województwa warmińsko-mazurskiego opracowali szereg dokumentów stanowiących źródło do pracy z wykorzystaniem gwary warmińskiej i mazurskiej w procesie kształtowania zakorzenienia w danej społeczności lokalnej; związku z historią regionalną jej symbolami i wzorami. Badania jakościowe wskazują na trzy rodzaje źródeł wtórnych konstytuujących działania edukacyjne w oparciu o gwary regionalne: koncepcje pracy placówek przedszkolnych, statuty placówek przedszkolnych, roczne ramowe programy pracy. Te ostatnie posiadają rozbudowaną formę i mieszczą w sobie: programy wychowania przedszkolnego uwzględniające całość podstawy programowej; programy wspomagające: programy autorskie, programy ogólnopolskie; miesięczne ramowe programy pracy.

Koncepcje pracy miejskich placówek przedszkolnych z województwa warmińsko-mazurskiego nie zawierają zwykle szczegółowych informacji odnoszących się do potrzeby budowania w ich murach świadomości kulturowej i historycznej regionu Warmii i Mazur. W większości przedszkola odnoszą się do aspektów: wspomagania i ukierunkowywania rozwoju dziecka w relacjach ze środowiskiem społeczno – kulturowym, prowadzenia kontaktów z bliższym i dalszym środowiskiem lokalnym. Pierwszy z zakresów wynika stricte z przyjętej w danym okresie podstawy programowej. Opiera się zwykle na stwarzaniu warunków do budowy pozytywnych relacji z otoczeniem, przyswajaniu norm społecznych i kulturowych, pozwalających na prawidłowe funkcjonowanie w społeczeństwie. Drugi natomiast skupia pracę placówek wychowania przedszkolnego na większych i efektywniejszych działaniach zależnych od kontaktów ze środowiskiem lokalnym, podstawowymi grupami społecznymi, a zwłaszcza rodziną oraz najważniejszymi ośrodkami kultury regionalnej i instytucjami użyteczności publicznej. W tym miejscu placówki przedszkolne starają się organizować swoją pracę w zakresie gwary warmińskiej w postaci: warsztatów; festynów; dni tradycji regionu i przedszkola; uczestnictwa w uroczystościach ku czci patronów regionalnych; w tym w jubileuszach placówek; konkursów z zakresu kultury i historii regionu (Koncepcje, 2012–2016).

Natomiast w statutach olsztyńskich placówek przedszkolnych odnajdziemy standardowe pozycje związane z kształtowaniem tożsamości kulturowej, potrzebą dbania o tradycję oraz rozpowszechnianiem kultury Warmii i Mazur. Wszystkie tego typu dokumenty posiadają pozycję – cel wychowania przedszkolnego, w ramach którego zaplanowano kształtowanie u wychowanków poczucia przynależności społecznej oraz tożsamości kulturowej i przywiązania do regionu (Statut Przedszkola nr 32). W statutach pojawia się również informacja o zapoznawaniu dzieci z tradycją regionu w perspektywie historycznej i współczesnej, sztuką ludową oraz z symbolami regionu Warmii i Mazur (Statut Przedszkola nr 3).

Ponieważ formy kształtowania tożsamości kulturowej przedszkolaków za pośrednictwem gwary warmińskiej i mazurskiej zawarte w koncepcjach i statutach placówek przenikają i pokrywają się z propozycjami w programach pracy ich opis szczegółowy znajdzie się w dalszej analizie.

Tabela 1

Zależność źródeł wychowania w stosunku do rodzajów edukacji regionalnej z wykorzystaniem gwary

Lp.	Źródła wychowania i edukacji regionalnej	Rodzaje edukacji regionalnej
1.	Koncepcja pracy	Warsztaty Konkursy Festyny Dni tradycji regionu i przedszkola Uroczystości ku czci patronów regionalnych Uroczystości jubileuszowe placówek
2.	Statut	Zajęcia z treścią z zakresu: – historii, przyrody, kultury regionu
3.	Roczny ramowy program wychowania	Działania z zakresu: – programów wychowania przedszkolnego; – programów wspomagających; – miesięcznych ramowych programów pracy.

Źródło: opracowanie własne.

W rocznych programach wychowawczych placówek przedszkolnych przyjmowane są poszczególne priorytety, w tym programy wychowawcze uwzględniające całość podstawy programowej oraz projekty i programy wspomagające w ramach, których organizowana jest działalność przedszkola. Niezależnie jednak od tematu wiodącego w rocznych ramowych programach wychowawczych przedszkoli w latach 2012–2017 odnoszono się do zagadnień tradycji Warmii i Mazur w perspektywie historycznej i współczesnej. Za typowe rodzaje edukacji z zakresu gwary warmińskiej i mazurskiej przyjmuje się zatem takie działania, jak: warsztaty; projekty edukacyjne, w tym festyny. Niestety na podstawie zgromadzonych źródeł nie można wyróżnić cykliczności wymienionych przedsięwzięć. Ich organizacja zależy w dużej mierze od zaangażowania w danym roku szkolnym kadry pedagogicznej, rodziców oraz lokalnych instytucji kultury i sztuki.

Warsztaty realizowane są, najczęściej we wszystkich grupach wiekowych, przez nauczycieli wychowania przedszkolnego albo przez przedstawicieli organizacji i instytucji zajmujących się ochroną i pomnażaniem dziedzictwa kulturowego regionu. W ramach tego typu działań przedszkolaki poznają baśnie i legendy regionalne w oparciu o: T. Brzeska-Smerek (red.), *Antologię warmińską. Warmia w baśniach, podaniach i legendach*, 2011; T. Stępowski, K. Małek, A. Śliwa, T. Siegfried Willan, *Bajki warmińsko-mazurskie o diabłach, kłobukach*,

smątkach i kolbogach, 1989; H. Koneczna, W. Pomianowska (red.), *Bajki Warmii i Mazur*, 1956; J.J. Rojek (oprac.), *Baśnie z Krainy Tysiąca Jezior*, 1989; A. Chętnik, *Mazurskim szklakiem. Opisy, obrazki, opowieści, gadki z pogranicza Prus Wschodnich*, 1939; E. Sotomska, *Kierz róży: bajki mazurskie z Działdowszczyzny*, 2016; *Kobieta o bursztynowych włosach. Mazurskie legendy i baśnie według Maxa Toeppena*, 1999; T. Oracki, *Jak Mazurowi diabeł matkę dał. Bajki Warmii i Mazur*, 1995; M. Zientara-Malewska, *Baśnie znad Łyny*, 1970 (Roczne Programy Rozwoju, 2012–2017). Bajki i legendy przedstawiane są w formie czytanej lub też słuchowisk. Po każdej serii spotkań z literaturą regionalną dzieciom przekazywane są informacje o autorach wyżej wymienionych pozycji, a także powtarzane jest słownictwo regionalne. W trakcie słuchowisk przedszkolaki w starszych grupach (5–6 lat) wykonują prace plastyczne na temat zasłyszanych historii (Roczne Programy Rozwoju, 2012–2017). Warsztaty rozwijają wśród młodych podopiecznych świadomość wspólnoty wielokulturowej Warmii i Mazur oraz wprowadzają ich w świat historii, kultury i tradycji regionu.

Z przebadanej dokumentacji wynika, iż w placówkach przedszkolnych organizowane są, w ramach ścieżki humanistycznej i społecznej, zajęcia nauki podstawowych słów w gwarze warmińskiej i mazurskiej. W tym celu wykorzystuje się przede wszystkim scenariusze zajęć zamieszczone w trzech częściach *Elementarza gwary warmińskiej* autorstwa Edwarda Cyfusa i Izabeli Lewandowskiej oraz *Słownik gwary mazurskiej* Erwina Kruka. Szczególnie na Warmii nauczyciele wychowania przedszkolnego zapoznają dzieci ze słownictwem oscylującym wokół zagadnień tematycznych nakreślonych przez autorów elementarza:

1. Rodzina, dom i zagroda;
2. Wierzenia, zwyczaje i obrzędy;
3. Cztery pory roku w warmińskiej wsi.

Wykorzystują w tym celu nagrania opowiadań opisujących historie zamieszczone na barwnych ilustracjach, przedstawiających: obejście domowe; poszczególne izby; ubrania; podstawowe symbole wierzeniowe czy też krajobraz warmińskiej wsi. Do przykładowych zwrotów znajdujących się w omawianej pozycji należą:

- **mojo famelijo** – moja rodzino
- **to je mój ópa** – to jest mój dziadek
- **kele niygo stoi moja óma** – koło niego stoi moja babcia
- **za nió mój foterek, a kele niyjego moja matulka** – za nią mój tatuś, a obok niego moja mamusia
- **tan dziwczoczek z zionuszkam na głozie to je moja siostra urselka, a tan szurek kele ni to am je jo, Jonek** – ta dziewczynka z wianuszką na głowie to jest moja siostra Urszulka, a ten chłopiec koło niej to jestem ja, Janek (Lewandowska, Cyfus, 2012).

Ponadto na terenie powiatu olsztyńskiego w pracę edukacyjną przedszkoli włączają się bardzo często autorzy elementarza (Roczne Programy Rozwoju przedszkoli z powiatu olsztyńskiego za lata 2012–2017).

Również jedynie na Warmii we wszystkich przedszkolach samorządowych znajduje się kącik regionalny z podstawowymi strojami warmińskimi, symbolami regionalnymi oraz hymnem *O Warmio moja miła*, do którego muzykę skomponował Feliks Nowowiejski. Obecnie *Hymn Warmiński* jest oficjalnym hymnem Miasta Olsztyn, z tego też powodu w placówkach olsztyńskich dzieci od 4 roku życia uczone są oprócz hymnu państwowego również tego warmińskiego. Najczęściej odśpiewywana jest pierwsza zwrotka:

O Warmio moja miła
Rodzinna ziemio ma.
Tyś mnie do snu tuliła,
Miłością pierś ma drga
Zdradziecko byłaś wzięta,
Bo chytry był nasz wróg
Niewoli srogie pięta,
Rozerwał dziś sam bóg (Uchwała, 2008).

Po raz pierwszy hymn ten zabrzmiał w 1947 r., od tego momentu dokonano wielu redakcji tekstu, zniknęły wszelkie oznaki gwarowe. Jest to jednak przejaw ścisłego związku językowego z kształtowaniem tożsamości kulturowej młodego pokolenia. Uświadamianiem dzieciom ich przynależności do wspólnoty, która zbudowana została na zawilóść dziejów historycznych.

Do warsztatów rozpowszechniających gwarę warmińską i mazurską należą także zajęcia taneczne, podczas których dzieci wprowadzane są w świat muzyki regionalnej. Przedszkolaki w wieku 5–6 lat w ramach rytmiki oraz przygotowania do różnych występów z okazji uroczystości przedszkolnych, świąt regionalnych i państwowych, a także na potrzeby występów w trakcie festynów uczą się podstawowych układów tanecznych do takich utworów, jak: *szot*, *pofajdok*, *kosejdor*. Do wymienionych tańców przypisane są także charakterystyczne przyspiewki:

— **szot:**

Zagrajtaż mi szota, szota,
Co ostrząsne noge z błota.
By się panny nie brzydziły,
Ze mną w koło zatańczyły.

Raz w lewo, raz w prawo,
Potem pokręć się żwawo.
Raz w lewo, raz w prawo,
Potem pokręć się żwawo (Drabecka, Krzyżaniak, Lisakowski 1978, s. 93);

— **pofajdok:**

Miała baba pofajdoka roz, dwa, trzy.
Wsaziuła do na cieloka, roz, dwa, trzy.
Cielok ryczy, ogón zador,
Matka wrzeszczy, wróć się nazad, roz, dwa trzy (Drabecka, Krzyżaniak, Lisakowski, 1978, s. 83);

— *kosejdor:*

Jodbym kluski,
 Ni mom mąki,
 Obląpsiałbym,
 Ni mom żonki.
 Póda grabić,
 Ni mom snopka,
 Póda na wiś,
 Znajda chłopka (Drabecka, Krzyżaniak, Lisakowski, 1978, s. 73).

Wśród działań na rzecz rozwijania umiejętności posługiwania się gwarą warmińską i mazurską znajdują się projekty wdrażane przez Warmińsko-Mazurskie Kuratorium Oświaty oraz Urząd Wojewódzki w Olsztynie. Należy do nich przedsięwzięcie pt. *Szkoła wierna dziedzictwu*, w ramach którego od 2016 r. placówkom przedszkolnym i szkołom przyznawany jest *Certyfikat Szkoła wierna dziedzictwu*. W celu jasnych kryteriów zdobywania tego odznaczenia został przygotowany specjalny regulamin na bazie maksymy programu: „kształtowanie postaw patriotycznych oraz tożsamości narodowej i regionalnej pozwala człowiekowi na własną identyfikację oraz interpretację, przygotowuje do życia w społeczeństwie i kulturze, wpływa na kształtowanie więzi z krajem ojczystym, odgrywa szczególną rolę na obszarze wielokulturowym. Nasz świat z jednej strony charakteryzuje się rosnącą współzależnością, tendencją do homogenizacji i uniformizacji, z drugiej natomiast poszukuje korzeni, sposobów wzmocnienia tożsamości lokalnych i regionalnych przy jednoczesnym zachowaniu dystansu do innych. Współczesny człowiek, broniąc się przed globalizacją i uniformizacją, zaczyna poszukiwać tego, co nas odróżnia od innych. Wartości tych poszukuje w regionalizmie, swoich lokalnych korzeniach” (Kuratorium, 2017). Przedszkola z terenu województwa warmińsko-mazurskiego opracowały swoje programy autorskie, które pomagają w osiągnięciu celu i otrzymaniu *Certyfikatu*. Odnoszą się one do wartości, takich jak naród, ojczyzna, ale w połączeniu z tradycją regionalną i kulturą ludową. Tym samym podkreślają potrzebę kształtowania poczucia odpowiedzialności za wspólnotę kulturową oraz świadomości tradycji lokalnej w perspektywie historycznej oraz współczesnej. Wśród poszczególnych działań prowadzących do otrzymania *Certyfikatu* projektowane są zajęcia z gwary warmińskiej i mazurskiej najczęściej za pośrednictwem nauki pieśni regionalnych i zapoznawania przedszkolaków z baśniami i legendami (Roczne Programy Pracy, 2012–2017).

Cyklicznym przedsięwzięciem (od ponad dziewiętnastu lat), które na stałe wpisało się w działania społeczne, oświatowe, kulturowe i regionalne na Warmii i Mazurach są *Warmińsko-Mazurskie Dni Rodziny* organizowane przez Urząd Wojewódzki w Olsztynie i Radę ds. Rodziny Województwa Warmińsko-Mazurskiego. Rodzina w sensie regionalnym staje się nośnikiem kultury, tradycji, historii tej najbliższej związanej z lokalną społecznością i otaczającą ją rzeczywistością. W jej ramach kształtuje się również historia współczesna, wzrasta świa-

domość kulturowa, wiedza o miejscu zamieszkania, najważniejszych budynkach i instytucjach w mieście. Tworzy się także potrzeba dbania o to wszystko, co jest związane z otaczającym, bliskim światem kulturowo-społecznym.

Wokół tak zakrojonej misji rodziny samorządowe placówki wychowawcze wypracowały szereg przedsięwzięć prowadzących do pracy na rzecz podtrzymywania gwary warmińskiej i mazurskiej. Przede wszystkim wśród propozycji programowych znalazły się festyny, w trakcie których organizowane są mini warsztaty z zakresu podstawowego słownictwa regionalnego (Roczne Programy Pracy przedszkoli samorządowych z powiatu giżyckiego i mrągowskiego, 2012–2017), a przedszkolaki przygotowują także układy taneczne do muzyki regionalnej wraz z przyśpiewkami gwarowymi. Do typowych utworów wykorzystywanych w trakcie festynów należą wspomniane już: *szot, pofajdok, kosejdor* oraz walce warmińskie i mazurskie, *lisek, stryjenka, żabka* (Roczne Programy Pracy przedszkoli samorządowych z powiatu olsztyńskiego, 2012–2017).

Ponadto kształtowanie tożsamości kulturowej poprzez gwarę warmińską i mazurską odbywa się także za pośrednictwem realizacji autorskich programów nauczania nauczycieli wychowania przedszkolnego z terenu województwa warmińsko-mazurskiego. Przebadane źródła wtórne pozwalają sądzić, że w latach 2012–2017 w przedszkolach samorządowych na Warmii i Mazurach zrealizowano następujące programy: *My Polacy, My Warmiacy; Moja Mała Ojczyzna; Być małym patriotą-to wielka rzecz; Piękne bo Polskie; Warmiaczek*. (Roczne Programy Pracy, 2012–2017). Założono w nich przede wszystkim zwiększenie świadomości kulturowej dzieci w wieku przedszkolnym, podniesie ich poziomu wiedzy z historii regionu i znajomości symboli narodowych. Autorzy za cel postawili sobie kształtowanie tożsamości kulturowej poprzez przybliżenie historii regionalnej w połączeniu ze współczesną historią Polski, jej symbolami i formami patriotyzmu. W zakresie gwary zaprojektowali działania w oparciu o literaturę: baśnie i legendy, poprzez które dzieci wkraczają w świat guseł, kłobuków, diabłów, duchów i czarownic niosących ze sobą dzieje dawnych ludów zamieszkujących województwo warmińsko-mazurskie.

Wnioski

Na podstawie przeprowadzonej analizy treści zgromadzonych źródeł wtórnych w postaci statutów, programów oraz koncepcji pracy przedszkoli samorządowych za lata 2012–2017 w liczbie 100, pochodzących przede wszystkim z powiatu olsztyńskiego oraz częściowo z mrągowskiego i giżyckiego, mogę stwierdzić iż w samorządowych placówkach wychowania przedszkolnego z terenu województwa warmińsko-mazurskiego prowadzone są działania edukacyjne odgrywające duże znaczenie w kształtowaniu tożsamości kulturowej młodego pokolenia. Przekazywanie wiadomości z zakresu gwary warmińskiej i mazurskiej pro-

wadzi do odnalezienia związku z konkretnym terytorium przestrzennym, kulturowym oraz historycznym. Jest to wstęp to uzyskania przez dzieci w dorosłym życiu odpowiedzi na podstawowe pytania: „Kim jestem?” i „Skąd jestem?”. Wiedza o własnym regionie staje się nośnikiem zakorzenienia w danej społeczności kulturowej. Stymulowanie świadomości o dziedzictwie kulturowym regionu poprzez podtrzymywanie gwary prowadzi do utrwalania w dzieciach trwałych wartości, znaczeń, wzorów i zachowań tzn. do kształtowania tożsamości zbiorowej.

Przedstawiona powyżej analiza jest wyimkiem z badań nad tożsamością kulturową w korelacji z dziedzictwem kulturowym regionu Warmii i Mazur w perspektywie edukacyjnej. Wymaga zastosowania szerszej strategii badań jakościowych oraz zaprojektowania głębszej perspektywy analizy zgromadzonych źródeł wtórnych.

Bibliografia

- Achremczyk, S. (1997). *Historia Warmii i Mazur*. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.
- Achremczyk, S. (2000). *Warmia*. Olsztyn: Wydawnictwo „Littera”.
- Bednarek, S. (red.). (1995). *Edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w zreformowanej szkole*. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego „Silesia”.
- Drabecka, M., Krzyżaniak, B., Lisakowski, J. (1978). *Folklor Warmii i Mazur*. Warszawa: Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury.
- Dubisz, S. (1978). Elementy rodzinne i obcojęzyczne w słownictwie gwar ostródzko-warمیńsko-mazurskich. W: *Z polskich studiów slawistycznych* (s. 200–223), s. V. Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Jasiński, G. (1994). *Mazurzy w drugiej połowie XIX wieku, kształtowanie się świadomości narodowej*. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.
- Koncepcje Pracy Przedszkoli Miejskich na lata 2012–2016*. (2012–2016). Zasób 100 koncepcji pracy przedszkoli samorządowych z terenu województwa warمیńsko-mazurskiego za lata 2012–2016 stworzony na podstawie programów udostępnionych w formie internetowej lub/i otrzymanych w zapisie papierowym od poszczególnych placówek przede wszystkim powiatu olsztyńskiego oraz w mniejszej części z mrągowskiego i giżyckiego.
- Kuratorium Oświaty w Olsztynie, *Certyfikat Szkoła wierna dziedzictwu*, <http://old.ko.olsztyn.pl/?main=2&sub=154> (dostęp: 25.08.2019).
- Lewandowska, I. (2018). Gwara warمیńska jako wyraz niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Ewolucja zjawiska na przestrzeni dziejów. W: K. Gładkowska, E. Gładkowska, T. Gajowniczek (red.), *Stosunki polsko-niemieckie w ćwierćwiecze od podpisania traktatu od dobrym sąsiedztwie*. Kultura –

- oświata – gospodarka* (s. 137–152). Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Lewandowska, I., Cyfus, E. (2012). *Elementarz gwary warmińskiej. Rodzina, dom i zagroda*. Barczewo: Lokalna Grupa Działania Stowarzyszenie „Południowa Warmia”.
- Melchior, M. (1990). *Spoleczna tożsamość jednostki*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Odoj, G. (2007). *Tożsamość kulturowa społeczności małomiasteczkowej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2004–2020*. (2014). Olsztyn: Warmińsko-Mazurski Urząd Wojewódzki w Olsztynie.
- Roczne Ramowe Programy*. (2012–2017). Zasób 100 programów pracy przedszkoleń samorządowych z terenu województwa warmińsko-mazurskiego za lata 2012–2017 stworzony na podstawie programów udostępnionych w formie internetowej lub/i otrzymanych w zapisie papierowym od poszczególnych placówek przede wszystkim powiatu olsztyńskiego oraz w mniejszej części z mrągowskiego i giżyckiego.
- Rozporządzenie z dnia 30 maja 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*. Dz.U. poz. 803.
- Rubacha, K. (2008). *Metodologia badań nad edukacją*. Warszawa: Wydawnictwo Łośgraf.
- Rada Pedagogiczna Przedszkola Miejskiego nr 3 w Olsztynie. (2018). *Statut Przedszkola Miejskiego nr 3 w Olsztynie*. Olsztyn.
- Rada Pedagogiczna Przedszkola Miejskiego nr 32 w Olsztynie. (2017). *Statut Przedszkola Miejskiego nr 32 w Olsztynie*. Olsztyn.
- Szatkowski, P. (2016). Mazurzy i mazursko godka – etnos skazany na wymarcie? *Przegląd Bałtycki*, 2, 1–10.
- Świątkiewicz, W. (1991). Tożsamość kulturowa — ujęcie socjologiczne. W: W. Świątkiewicz, K. Wód (red.), *Tożsamość kulturowa mieszkańców starych dzielnic miast Górnego Śląska* (s. 9–17). Wrocław – Warszawa – Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Toeppen, M. (1998). *Historia Mazur*. Olsztyn: Wspólnota Kulturowa „Borussia”.
- Uchwała nr XXXIII/407/08 Rady Miasta Olsztyn z dnia 29 października 2008 r.* (2008). Olsztyn: Urząd Miasta Olsztyn.

The cultural identity of preschoolers-in the example of pre-school establishments from the Warmian-Masurian Voivodeship

Summary

In the article, I discussed the problem of shaping cultural identity through the educational activities of a local kindergarten from the area of Warmian-Masurian Voivodeship. I presented the forms of use of the warlord and Mazurian busts in preschool work. The content of the work is the result of the analysis of the statutes, the concept of work and the annual work plans of preschool from Warmia and Mazury for the years 2012–2017. In the studies, I used a qualitative strategy, a method of collecting data in the form of a searchable secondary source. I have analysed materials from 100 local government offices, which have accrued during their activities in the years 2012–2017. The sources come primarily from the Olsztyn district and partly from Mrągów and Giżycki. The educational activities carried out by the warlord and Mazurian bustly lead to the shaping of cultural identity among preschoolers through territorial, historical and cultural roots.

Keywords: cultural identity, Warmia and Mazury, preschool education.